

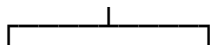
Автобіографія

Оповідання для комп'ютера та циркуля: Дамаскин

Будівничі

Обід

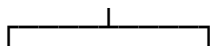
Перше перехрестя:

Третій храм

Палац

Друге перехрестя:

Їдальня

Спочивальня

АВТОБІОГРАФІЯ

Я письменник уже двісті років. Далекого 1766 року якийсь Павич видав у Будиму збірку віршів і відтоді вважається у колі письменницької родини.

Народився я 1929-го на березі однієї з чотирьох райських річок о 8.30 ранку під знаком Терезів (що передують Скорпіону), за гороскопом ацтеків — Змія.

Перший раз мене бомбардували, коли мені минало 12-й. Удруге — коли минало 15-й. Між тими двома бомбардуваннями я вперше закохався та під німецькою окупацією вимушено вивчив німецьку мову. В той час я потай вивчив і англійську від одного пана, який палив запашний тютюн. Тоді ж я вперше забув французьку (потім я забував її ще двічі). Нарешті в одній собачій буді, де опинився, рятуючись від англо-американського бомбардування, один колишній царський офіцер почав давати мені уроки російської мови за книжками поезій Фета й Тютчева: інших він не мав. Сьогодні вважаю, що навчання мов було для мене свого роду перетворенням у різних чарівних звірів.

Я любив двох Йованів — Йована Дамаскина та Йована Златоуста (Хризостома).

Набагато більше кохань я пережив у своїх книжках, аніж у своєму житті. За одним винятком, що триває й досі. Ніч у моїх снах солодко лягала мені до обох щік.

До 1984 року я був найменш читаним письменником у моїй країні, а від того року і надалі найбільш читаним.

Я написав роман у вигляді словника, другий — у вигляді кросворда, третій у вигляді клепсидри і четвертий — як довідник для ворожіння картами таро. Я намагався якнайменше зашкодити людям цими романами. Гадаю, роман — це рак. Він живе в рахунок своїх метастазів. День у день я все менше письменник своїх книг, а все більше письменник майбутніх, які, можливо, ніколи не напишу.

Як не дивно, мої книжки дотепер перекладалися 66 разів різними мовами. Коротше кажучи, я не маю біографії. Маю лише бібліографію.

Критики у Франції та Іспанії зазначили, що я перший письменник ХХІ століття, який жив у ХХ-му, коли потрібно було доводити безневинність, а не провину.

Найбільше розчарування у житті принесли мені перемоги. Перемоги не окупаються.

Я знав, що не треба дотикатися живих рукою, якою вві сні торкнувся мертвого.

Я нікого не вбивав. Натомість убили мене. Задовго до смерті. Для моїх книг було б краще, якби їх автором був якийсь турок чи німець. Я був найвідомішим письменником найупослідженішого народу на світі — сербського народу.

ХХІ століття для мене почалося *avant la date*, 24 березня 1999 року, коли НАТО впродовж 78 днів бомбардувало Белград та Сербію. Відтоді Дунай, на берегах якого я народився, вже не судноплавний...

Гадаю, Господь осипав мене безмежною ласкою, подарувавши мені радість писати, але такою ж мірою й покарав мене, може, саме за цю радість.

Милорад Павич

Оповідання для комп'ютера та циркуля

Дамаскин

Будівничі

Котрогось року наприкінці ХVІІІ століття якийсь турецький поромник на Дрині, що саме варив у конячій сечі курячі яйця, щоб довше

зберігалися, з подивом сумлінно перерахував та повідомив своїй владі, що у Сербію перейшло 800 сербських каменярів і мулярів з Осата, й усі 800 — на ймення Йован. Потім вони в якомусь будівничому шалі гунули, наче повинь, на бойовище, де тільки-но відгриміла війна між Австрією та Туреччиною. У небувалому злеті злилися з ними в Подунав'ї, передчуваючи великі справи, також муляри з Карловців, Земуна, Сремської Митровиці, Нового Саду, Осієна, Танчева, Руми, з білого світу та з чорної рівнини. Ці "інджиніри", "дунджери", "баукюнстлери", "баугауптмани", "будівничі та столяри", "маормайстри", "мармурувальники" вдень купували лошаків, уважно придивляючись, чи ті добре пасуться й п'ють, послуговуються всіма п'ятьма органами чуття, бо інакше нічого не були б варті, а вночі бачили в снах, нібито стоять на березі зниклого моря, що в їхніх снах і надалі шуміло та котило хвилі чорної ріллі з півночі на південь Панонії, вдаряючись у Белградські гори.

Із небаченим завзяттям та в найкоротший час вони звели, відбудували або обновили монастир Месич, келії монастиря Врдника, поставили нові церкви в Крнешевцях, у Старій Пазові, у Чортановцях на Фрушкій Горі, у Буковці, домурували Карловацький собор, дзвіницю в Бешці, храм в Ердевику, Миколаївську церкву в Іригу. Ці серби з Рівнини та з Боснії, а разом з ними і численні чехи, німці та цинцари наліво й направо почали укладати угоди з невмілими підписами хрестиком, кирилицею або латинкою. Ці 800 Йованів з-за Дрини, оці Станаревичі, Лаушевичі, Влашичі, Аксентієвичі, Дмитрієвичі, Ланеричі, Георгієвичі, Вагнери, Майзінґери, Гангстери, Гінтенмаєри, Бауери, Ебени, Гаски, Кіндли, Бломберґери та Гакери, везли човнами та возами дерево й камінь, свинець, пісок і вапно, а в снах бачили своїх далеких дружин такими, якими ті вдома вже не могли бути. Й страждали, бо не вміли плакати вві сні. Землевласникам з рівнини та торговцям із Сербії, що тримали караванний шлях між Сходом та Заходом, будівельники пропонували свою майстерність, пишаючись своїми титулами й рекомендаціями. Носячи вуса на стамбульський, віденський чи пештський кшталт, вони у двох царствах, в Австрії та Туреччині, бралися за неймовірні будівельні задуми, дістаючи за свою працю цісарські дукати із зображенням Йосипа Другого та його матері, старі цекини та

нові "наполеони", срібні форинти та посріблені перпери, проте приймали і єгипетські динари, необрізані і обрізані аспри, а інколи й стародавні которські фоляри. Опускали їх у мускатне вино, щоб пересвідчитися, чи вони справжні, та й мурували. Безупинно мурували. Від перевтоми вряди-годи забували все про себе, зі свого життя згадуючи лише запахи...

Бачачи сні п'ятьма мовами й хрестячись на два лади, зводили вони нові православні церкви в Бачевцях, Купинові, Мирковцях, Якові, Михалевці, Бежанії під Земуні, у Добринцях. Вони мили бороди в кінських шаньках і найохочіше їхали будувати на північ від "лінії соли", що простяглася белградськими горами, відділяючи північні солончаки, куди колись сягало Панонське море, від південного чорнозему, де моря й соли зроду не було. На солонцюватих землях вони зводили православні храми в Подунав'ї та Посавині, а коли їли та пили, то мружили очі, щоб мури стояли, будували нові дзвіниці чи відновлювали церкви в Шиду, в монастирях Яску та Кувешдині.

А невдовзі по тому, найняті Карловацьким митрополитом, вони переходили й на чорні землі, на південь від Сави й Дунаю, на південь від солончаків, дотримуючись сербського, грецького чи лютеранського посту, поки відновлювали або зводили з руїн монастирі в Криваї, Святого Романа біля Ражня, Памбуковиця, Раїновац та Челіє. Поляскуючи своїх коней по крупах, як це роблять жінки, проходили вони з сокирою та кельмою крізь сербську революцію 1804-го, позаяк торговці свинями, вовною, збіжжям та воском, які фінансували цю революцію, давали гроші й на відбудову монастирів Крчмар, Боговаджа, Рача на Дрині, Волявча, Клісура на Моравиці та Моравці під Рудником. Годуючи коней сіллю та борошном, відновлювали зодчі й теслі давні монастирі, що зазнали ушкоджень під час турецької навали — Манасію, Раваницю, Преображеніє та Ніколе, тоді як інші наймалися зводити палаци для пишного шляхетства.

І все це нове будівництво несло ознаки давньої грецької архітектури з колонами, тимпанами та вирішеними в стилі ампір палацами Сервійських у Турецькій Канижі, Чарноєвичів у Оросині, Текеліїв у Арадї,

Стратимировичів у Кулпині, Одескалкієвих в Ілоці, Єлцових у Вуковарі, Хадиків у Футогу, Гражальковичів у Сомборі, Марцибанних у Камениці. Водночас такого самого вигляду набували й військові будівлі в місцях перебування австрійських прикордонних частин у Петроварадині, Тителі, Земуні, Панчеві та Вршці. Нові муляри несли циркулі на своїх цехових знаменах, полишаючи пишні табернакули, напхані картуші, громіздкі карнизи своїх попередників... Під їхніми лінійками та висками прості фасади з атиком та овальним картушем, а невдовзі й ампірні портали з класичним тимпаноном з'являлися на магістратах у Карловцях, Темишварі, Кикинді, аж до ампірного фасаду курзалу в Меленцях та муніципалітету в Башаїді.

Та не всі вони однаково успашилися. На світанку нового XIX століття серед інших центрів будівничої майстерности набуло слави село Мартинці завдяки архітекторові, який походив з родини, що з покоління в покоління давала першокласних будівників-ліваків. То був майстер Димитріє Шувакович. Після 1808 року він зі своїми мармурувальниками будував усе, за що платили торговці та багаті ремісники в Бановцях, Кленку, Адашевці, Бешенові, Дивоші, Визичі, Гргуревцях, Лединцях, Нештині та Ямині. Його девізом було й залишилося:

"Якщо хочеш довго і щасливо прожити на землі, не щади себе ані в чому".

Одному із своїх найзнатніших замовників, господареві Сервійському, Шувакович запропонував побудувати в маєтку штучну печеру з кам'яною статуєю якогось грецького бога всередині, а іншому, шляхетному господареві Николичу з Рудни, створив навколо палацику в новому стилі модний парк із античними мармуровими урнами вздовж доріжок.

— Для чого вони? — спитав замовник Шуваковича.

— Щоб збирати до них сльози.

— Сльози? — обурился Николич і прогнав Шуваковича.

Обід

Пан Николич фон Рудна був лицарем Золотого руна, попечителем сербських шкіл в Осієку й суддею в Торонтальській та Сремській жупаніях. Під час війни з французами та турками він надавав Австрійській імперії безвідсоткові позики і за суму 52,028 форинта купив пустище Рудну. У приватному житті пан Николич був уразливою людиною — п'янів, тільки-но помічав чарку, гладшав, тільки-но бачив більше двох страв на столі. Він не мав нащадків чоловічої статі, мав лише одну дочку на ім'я Атилія, яку віддав у навчання, наче сина. А втім, дід Атилії по матері був знаний педагог Марієвський, реформатор шкіл в Австрії та Росії.

Молода панночка з роду Николичів увірвалася в свої п'ятнадцять років на щоможливо найбільшій швидкості із Орфелиновим "Вічним календарем" під пахвою та з відчуттям того, що час стоїть на місці. Вона любила спостерігати, як летять крізь завірюху птахи, мала ластаті, неначе зміїні яйця, очі й груди, і вже вміла мигцем надіти персні на ліву руку, не послуговуючись правою. Вона носила сукні за віденським кроєм — високо підперезані й укриті найдрібнішим гаптованим павутинням, тоді як її перса, відповідно до пануючого смаку, мали бути під прозорою вуаллю, так що можна було розібрати, де її жіночі ягідки.

— Справжні дві дурні курочки, завжди їм треба, щоб якийсь півник їх збудив, — казала вона, вглядаючись у них із подивом, немов бачила вперше. Потім звертала свої немилосердо ластаті очі до батька. — Не біда, що ти вигнав Шуваковича. Але що із цього вікна? Ліс, еге ж? А що я казала, щоб було видно! Палац, у якому я житиму, коли вийду заміж. А що ти бачиш в оцьому, другому вікні? Ну кажи, що ти бачиш?

Зверху Атиліїної вуалі на персах тріпотіли два гаптовані метелики. Між ними висів на золотому ланцюжку батьків подарунок — женевський

годинник, оздоблений коштовним камінням, із компасом на зворотному боці.

— Нічого не бачиш, — не вгавала Атилія сварити батька, — а кому я казала, що має видніти за тим вікном? Церква, в якій я вінчатимусь. І де тепер Шувакович, якого ти вигнав? Усі твої справи я мушу закінчувати сама. Іди та пришли мені Ягоду.

Отак візник Ягода отримав від молодого панночки Атилії доручення знайти архітектора, ще кращого за Шуваковича.

— Знайди мені найліпшого Йована між тими Йованами, — звеліла вона йому, і Ягода, як завжди, мовчки слухав.

Коли Ягода почав служити в Николича, його передовсім навчили мовчати. Досягли це тим, що впродовж цілого тижня Ягода мусив тримати один день повний рот води, інший день — повний рот ракії.

— По-різному мовчиться з ракією у роті та з водою в роті, — вважав пан Николич.

По сусідству працював один із тих 800 мулярів і теслярів, що приїхали з Осата. Тільки-но Ягода привів його, панночка Николич поцікавилася, хто є найвизначнішим будівничим серед Йованів.

— Чи це не той, що працював у Стратимировичів?

— Ні, — лунало у відповідь, — їх двоє найкращих. Один дістав ім'я за Йованом Дамаскином, який будував храми в серцях людей. Тому й звуть його Дамаскин. А інший за церковним отцем Йованом Лествичником, який робив драбини до неба. Дамаскин умів зводити найліпші будинки, а другий — був управний у зведенні церков.

— Приведи до мене обох, — наказав пан Николич, — один побудує мені палац для доньки, а другий — церкву, в якій донька вінчатиметься.

Наступної середи Ягода привів обох Йованів на обід. Їх посадовили у столовій кімнаті й винесли їм "безсоромний паприкаш" і чорнослив, що відлежав у тютюні для люльки. Він мав приємний аромат тютюну. А до столу було відкорковано пляшку монастирського вермуту з Фенека. За обідом домовилися, що через місяць вони покажуть панові Николичу малюнки: Йован-старший — храму, а Йован-молодший, званий Дамаскином, — палацу.

— Плачу за кожний рік наперед, але все має бути готове одночасно, — вів далі Николич, — храм без палацу нічого не вартий, та й палац нічого не вартий без храму. Обидві споруди мусять бути завершені в строк. А строком є вінчання... Атилія вже має нареченого. Це поручник Александар, видний панич з хорошої родини, батько його був генералом на російській службі, але вони нашого роду. Зараз Александар служить у якогось прелата у Верхній Австрії.

Один з будівничих був старий, переляканий чоловічок, короткорукий і такий мовчун, що, коли його примушували заговорити, рот його ляскав, наче риб'ячий пухир. Почувши, що від нього очікують церкви для вінчання молодії панночки Николич, він стурбовано спитав, скільки їй років.

— Та ще грається з іншими дітьми, — заспокоїв його господар Николич, — увійшла в п'ятнадцятий.

Старий майстер насупився й почав щось швидко підраховувати олівцем на долоні. Другий, молодший, говорив ще менше. Лише коли пан Николич нагадав, що церкву й палац бажано було б збудувати десь тут, поряд, Дамаскин заперечливо повів указівним пальцем зліва направо.

Дамаскин був гарний, але лівша, із міцними литками й цупкою чорною бородою з золотою зачіпкою. Лікті та зап'ястя в нього були

перев'язані білими хустками, як це роблять шаблісти. Коли вони нападають, хустки розвіваються і спантеличують супротивника — той не знає точно, з якого боку слід чекати удару. Але молодий Дамаскин не носив ані шаблі, ані ножа. Майже весь час мовчав, хоча безупинно щось робив руками. За обідом він із скоринок хліба та палички для набивання люльки зробив кораблик і подарував його молодій господині, щойно вона увійшла до кімнати.

На батькове зніжовіння та збентеження гостей Атилія намалювала очі й вії своїм грудям. Вони дивилися крізь вуаль на гостей кожна у свій бік, трохи зизоокі, але обворожливі, з блискучо-зеленими зіницями. У загальній розгубленості Дамаскин уперше озвався, простягаючи Атилії кораблик:

— Це для вас, гарна панночко.

На що та відповіла:

— Щоб знати, чи гарна якась жінка, зачекай, поки побачиш її, коли позіхне, коли засміється або коли заговорить. А надто ж, коли почне при тобі їсти. Тому я не люблю, щоб на мене дивилися, коли їм. Та цього не любить і мій хорт...

Потому вона взяла кораблика, підійшла до підставки з люльками, вибрала одну, з довгим цибухом, уже набиту, й простягла Дамаскинові.

— Тютюн перележав у чорносливі й увібрав од нього трохи запаху, — мовила вона.

Дамаскин узявся за люльку, та Атилія не відпускала її. Вона повільно обернулася й потягла його на довгому цибухові до кімнати для музикування.

Вони опинились у просторому приміщенні з розчиненими вікнами. Тільки-но ввійшли, на Дамаскіна скочив здоровенний хорт, на щастя, прив'язаний до шкіряного крісла, добряче-таки погризеного. Атилія, яка вже була за роялем, узяла акорд. На це пес заскавчав, утих та згорнувся в своєму кріслі. Рояль стояв посередині кімнати, немов величезна карета з двома ліхтарями. В нього були обгризені ніжки та великі чорні клавіші. Малі ж білі сяяли слоновою кісткою. Атилія грала. Від цієї гри все в кімнаті полинуло, розбурхалось, неначе закипіло в незбагнених висотах, а потім прорвалося й з гуркотом обрушилось на землю. Дамаскин заплескав, пес знову почав скавучати, Атилія ж несподівано урвала гру.

— Ви гадаєте, я граю? — усміхнулась вона до Дамаскіна. — Де там! Цими звуками я поливаю квіти в садку під вікнами. Так вони краще ростуть... Є пісні, які квіти люблять. Як є пісні, які любимо ми. Та існують й інші, виняткові й дорогоцінні пісні, які вміють любити нас. Деяких із цих пісень ми ніколи не чули й ніколи не почуємо, бо на світі набагато більше пісень, що вміють любити нас, аніж тих, які любимо ми. Це саме стосується й книжок, картин або будинків. Справді, що можна сказати про будинки? Просто, якісь із них мають хист нас любити, а якісь — ні. Будинки — то по суті безперервне листування між будівельником та тими, хто в них мешкає. Людські житла — це немов великі красиві чи нудні листи. Мешкання в них може бути схоже на ділове листування, на листування між двома лютими ворогами, на листування між господарем та наймитом, між в'язнем та тюремником, однак це може бути й любовне листування... Позаяк будинки мають, як і ми, стать. Одні — жіночого, а інші — чоловічого роду. В тому-то й справа. Отож я хочу, щоб ти мені поставив будинок, схожий на любовний лист. Я знаю, не кожен утямить запалити ватру. Декому це ніяк не вдається. Але ти можеш. Я знаю, що можеш.

— Як ви знаєте, шановна панночко? — спитав Дамаскин і насадив кільце диму з ароматом чорносливу на морду хортові, який від того чхнув.

— Як знаю? Ну слухай-бо, мій паничу! Коли мені минало сьомий, уперше навідали до мене думки. Такі сильні й справжні, наче мотуззя. Завдовжки до Салонік, а напнуті так, неначе мені вуха попришпилювало з обох сторін до голови. А над ними такі ж сильні мрії та відчуття чи що. І було цього так багато, що я мусила дещо забувати. Я щодня забувала не пудами чи кілограмами, а тоннами. Тоді збагнула, що можу народжувати дітей. І відразу почала це діло вивчати. Того ж дня, цебто одного четверга по обіді, я народила подумки й не відкладаючи синочка трьох рочків і почала його доглядати й любити. Любов — це щось, чого вчишся й у чому тренуєшся. До того ж любов — це те, що потрібно вкрати. Якщо ти кожного дня не вкрадеш сам у себе трохи снаги й часу для любови, то від неї нічого не лишиться. От я його годувала груддю вві сні й помітила, що на передпліччі в нього є шрам у вигляді заплющеного ока. Волосся йому змиваю вином, у мріях цілую його у вушко, аж йому ляскає, граюся з ним "у літери", показую, як дивитись у мою бусоль, ми бігаємо разом задки десь біля чистої води або будуємо на Тисі хатку з піску... Він росте швидше, ніж я, і на моїх очах стає старшим за мене. Я посилаю його подумки на навчання, спочатку до Карловців у сербсько-латинську школу, а потім — до Відня у військово-інженерне училище, щоб став будівничим та зводив найкрасивіші палаци... Відтоді я його не бачила, але любила його ще дуже. І ясно уявляю, який він зараз десь там у світах, і прагну до нього. До дитини своєї...

— Це гарна історія, панночко Атиліє, але чи є тут відповідь на моє запитання, де ваш будинок і де я? Чи, може, це ваш вимріяний хлопчик будуватиме вам палац?

— Будуватиме, — відповіла Атилія, встаючи з-за роялю. Спритним рухом вона закотила рукав Дамаскинової сорочки, й на його передпліччі стало видно шрам у вигляді заплющеного ока.

Перше перехрестя

Читач може сам обрати, в якому порядку читати наступні два розділи: спочатку "Третій храм", а якщо він читає з комп'ютера, то хай

натисне "мишкою" на це слово; або спочатку розділ "Палац", і тоді відповідно хай клацне на це друге слово. Безперечно, читач може не зважати на мої зауваження й читати оповідання звичайно, як будь-яке інше.

Третій храм

Акурат на Святого Андрія Первозванного зодчий Йован, прозваний Лествичником, подав панові Николичу з Рудни креслення нового храму Введення, який мав постати в маєтку біля Тиси й носити ім'я панночки Атилії, власниці. Місце обрав сам майстер, бо тут, як пояснив він, дме лише один вітер. Коли в їдальні Николича розгорнув свої креслення, вони зайняли весь стіл. Храм мусив мати сім вікон, біля вівтаря передбачалися сидіння для Николичів, з їхнім гербом над спинкою.

Пан Николич заглибився у креслення, та раптом мовив:

— Та тут же, Йоване, намальовано три церкви, до того ж точнісінько однакові, а я замовляв лише одну!

— Так, креслення для трьох церков, проте ви, пане Николич, плататимете тільки за одну. Оця перша церква, яку бачите намальованою зеленим кольором, буде у вашому саду перед вашими очима й не будуватиметься, а зростатиме сама по собі.

— Та годі вже, Йоване, плести нісенітниці! Як це може церква рости сама по собі?

— Може, і ви швидко самі побачите, що може, пане Николич. Завтра я пришлю трьох садівників, і вони точно за цим малюнком посадять у вашому саду самшит. Самшит ростиме приблизно з тією ж швидкістю, з якою я там, на визначеному місці вашого маєтку біля Тиси, муруватиму другу церкву з каменю, яка тут, на моєму малюнку, позначена жовтою барвою. Мої садівники щотижня підстригатимуть самшит, а ви зможете

ввесь час із вікна спостерігати, наскільки там над Тисою я та мої муляри й мармурувальники просунулися. Ви все побачите з вікна — і коли зводитиметься склепіння, коли ставитиметься вівтар, коли вінчатиметься храм банею. Дай Боже здоров'я нам почати й усе, як треба, вчасно закінчити...

— Чудово й гарно. Та скажіть мені, Йоване, для чого оця третя церква, намальована бузковим чорнилом?

— Еге, це таємниця, яка відкриється лише наприкінці. Бо немає вдалого будівництва без таємниць, ані справжнього храму без дива.

Так почав Йован будувати над Тисою церкву Введення Богородиці, а пан Николич показав Атилії у вікно, як у їхньому саду зійшов самшит, підстрижений у вигляді церкви, до якої можна було увійти, немов у садову алею, широкими дверима. Атилія прогулювалася у цьому природному храмі, стояла інколи на місці перед рослинним вівтарем, де мала б вінчатися, а одного понеділка ввечері з першого відчиненого вікна нової церкви побачила вечірню зірку. Храм із самшиту ріс угору.

Звичайно, Атилія з батьком приїздила час від часу на Тису, й тут вони стежили, як храм Введення піднімається й росте у камені та мармурі. З такою самою зацікавленістю обходили й іншу будівлю, палац Атилії, який зводив Дамаскин. Проте сам зодчий рідко бував на будівництві, немов би від когось ховався.

Й тут трапилось несподіване.

Одного ранку Ягода доповів панові Николичу:

— Самшит перестав рости!

— А моє яке діло! — відрубав був пан. — Я храм із самшиту ані замовляв, ані оплачував.

Та все ж він одразу вирішив у всьому пересвідчитися сам і подався до Тиси довідатись, коли зможе прийняти завершений храм та освятити його. Проте в храмі побачив менше вікон і дверей, ніж раніш. І жодного муляра й мармурувальника.

— Ця свитка таки справді почала розлазитися, — подумав пан Николич і вчинив за своєю старою й перевіреною звичкою. Він не викликав старшого майстра храму Йована Лествичника, щоб довідатися в нього про хід речей, а наказав Ягоді, щоб, коли знадобиться, з-під землі дістав йому Лествичникового суперника — Дамаскина. Пан і уявити собі не міг двох майстрів-десятників, які не були б заклятими ворогами. Дамаскин з'явився на другий день із перев'язаною головою. Його було поранено. Рана під пов'язкою трохи кривавила.

— Що сталося з церквою? — знервовано спитав пан Николич.

— Ви й самі бачите: її вже перестали мурувати.

— Як це перестали? Чому?

— Щось заважає Йованові закінчити церкву, — мовив Дамаскин, — самшит перестав рости.

— Усі тільки про самшит та про самшит! Яке мені діло до того самшиту! — вигукнув пан Николич. — Я Йованові заплатив, щоб він мурував з каменю, й він мусить мурувати з каменю. Хіба не може добудувати того, що ще лишилося?

— Пане господарю, Йован може легко продовжити мурувати із каменю, та коли самшит не росте, це означає: не росте й той, третій храм, що ви його бачили намальованим бузковою фарбою. А цей камінний храм мурується лише на стільки п'ядей, на скільки п'ядей просувається будівництво на третьому храмі...

— І що тепер?

— Десь ви согрішили, пане Николич. Щось ви заборгували, комусь од рота кусень хліба відірвали. Коли згадаєте, де нагрішили й кого скривдили, покаєтеся й спокутуєте гріх, борг повернете, тоді вам Йован закінчить храм.

— Господи, Дамаскине, та де ж Йован будує той третій храм?

— На небі. Третій храм Йован завжди будує на небі.

(Якщо ви прочитали розділ "Палац", ідіть на друге перехрестя. Якщо ні, йдіть на цей розділ.)

Палац

Як було домовлено, саме на Святого Андрія Первозванного по обіді панові Николичу з Рудни зодчий Йован, прозваний Дамаскином, подав малюнки палацу, який він мав звести в маєтку біля Тиси, на відповідному місці, де вітер завжди дме в один бік. У їдальні схилилися над паперами Атилія, пан Николич та Дамаскин зі своїми білими хустками, а шаблю та ніж він залишив у передпокої. За малюнками будівля повинна була мати чотири колони з чола, які триматимуть тимпан, потім велику світлицю з коминком, та особливо гарними були дві світлиці — простора прямокутна їдальня та опочивальня.

— Це ти добре придумав, дитя моє, — мовила Атилія Дамаскинові та попрямувала до кімнати з роялем і хортом. У дверях вона обернулася й додала:

— Побачимо, чи виправдаєш мої сподівання. А ти, мій сину, знаєш, що то за сподівання. Минулого разу я тобі казала: дім, як лист кохання.

Тоді вона показала долоню своєї лівої руки з двома перснями, камінці яких було повернуто до жмені, й втупила їх у нього, мов два блакитних ока. Чаклувала чи що... Пізніше, щосуботи Атилія наказувала Ягоді запрягати коней і їхала з батьком чи сама до Тиси. Там швидко зростав палац. Проте Дамаскина й далі майже ніколи не було на будівництві. До стель уже годі було дістати рукою, та Атилії лише раз чи двічі випало перемовитися кількома словами із зодчим. Уникав її? Але одного разу вийшло навпаки. Дамаскин гукнув пана Николича приїхати до Тиси. Риючи рів для підмурків, Дамаскин викопав жіночу мармурову скульптуру. Її волосся й очі були зелені, а тіло — буре, майже чорне. Зігнути́м указівним пальцем дівчина когось манила до себе. Дамаскин запропонував поставити її в світлиці.

— Отаку потвору? — здивувався Николич, ледь кинувши оком.

Тоді Дамаскин узяв молот і відбив скульптурі руку. Цюркнула якась червона рідина, немов іржава вода. А всередині мармуру показалися жили, м'язи й кістки, як у живої людини, хоча все було зроблено з натурального каменю...

Коли Атилія довідалась, то хотіла вбити батька, та було запізно, Дамаскин уже вивіз фігуру з маєтку. Ця подія ніби накликала нещастя. Вже ніколи Атилії не щастило зустріти на березі "свою дитину", Дамаскина. Незабаром Ягода приніс приголомшливі звістки. Візник говорив як заведений:

— Усе ясно тепер. Не дивно, що Дамаскин завжди носив з собою шаблю. Ходять чутки, буцімто мав пригоди з дівчатами та жінками, а тепер їхні наречені й чоловіки мстять йому й домагаються його голови. А втім, не треба брати гріх на душу, Дамаскин цими днями вже поставив дім під дах, навіть меблі придбав, але першої ж ночі, коли хотів був переночувати в ньому, на нього напали. Невідомий ґвалтівник нечутно прокрався до ліжка Дамаскина й був би його вбив, коли б не трапилася помилка, якщо це можна так назвати. Перед нападом невідомий не вечеряв, як це роблять поєдинщики перед герцем. Отож саме тому в

нього прикро забурчало в животі. Це збудило Дамаскіна й врятувало йому життя. Він вивихнувся з-під шаблі, вихопив ножа, зрештою таки дістав поранення в голову, але нападникові відрубав указівного пальця. Той утік, а Дамаскіна знайшли скривавленого на ліжку...

На цю звістку Атілія та її батько відразу поспішили до Тиси, але зодчого вже там не було. Нетинькований палац стояв у величезному парку, а поряд товклися муляри.

— Де Дамаскін? — злякалась Атілія.

— Де Дамаскін? — спитав сердито пан Николич.

— Віднесли хлопці. Його поранено. А нам він звелів просити вас, аби ви нам заплатили. За рік ми виконали трирічну роботу, а наперед нам заплатили лише за рік.

На ці слова господар Николич розшалів.

— Слухайте мене уважно та плюньте в очі, якщо збрешу! Ані шеляга ви не одержите, поки не закінчиться будівництво!

І подався додому.

У таких випадках пан Николич ніколи не розмовляв з людьми, якими був невдоволений. Він не став шукати свого пораненого будівничого Дамаскіна, натомість покликав до себе його суперника Йована Лествичника, головного майстра храму, з проханням пояснити докладніше, хто й що він, отой Дамаскін.

— Як і святий отець Дамаскін, його тезоіменинник, ваш майстер Йован, послуговується небесною математикою, а вона різниться від земної. Ну, бодай настільки ж, наскільки Оригенова свята лінгвістика різниться від граматики на цій землі...

— Чи можна щось почути певніше про Дамаскіна? — перебив у цьому місці головного майстра пан Николич.

— Можна. Дамаскін знає одну велику хитрість. Він уміє спати. Встає до світанку, годує своїх коней, обходить будівництво й переснідує сам. Потім, опершись на дім, що будує, здріміє стоячи кілька хвилин. Вдруге, після обіду, вві сні оббіжить свої спогади, присівши навпочіпки у холодку під стіною. Втретє, після вечері, завалиться й проспить свою частину ночі... А, щоб не забути, — закінчив майстер свою промову, — Дамаскін передавав, що більше не будуватиме у вас, і послав вам оцю шкатулку.

Коли пан Николич з Рудни відкрив шкатулку, в ній лежав закривавлений указівний палець.

(Якщо ви не прочитали розділ "Третій храм", перейдіть на інший розділ. Якщо прочитали, читайте далі й ідіть на друге перехрестя.)

Друге перехрестя

Читаць може сам обрати, в якому порядку читати наступні два розділи, — спочатку розділ "Спальня" або спочатку розділ "Їдальня". Від цього вибору залежить, який з двох розділів читаць обере за кінець оповідання.

Їдальня

— Кожен новий ключ — то ще один зайвий клопіт, — заспокоювала себе Атилія, дивлячись на недовершені кімнати свого палацу над Тисою. Вона даремно розшукувала Дамаскіна, але не для того щоб він закінчив роботу, а щоб довести самій собі, що "її дитина" здатна спорудити добрий палац. Проте майстер зник. Навіть Ягода не міг ніде його розшукати. Одначе Атилія любила блукати домом, мріяти й роздивлятися красиві, призначені для неї Дамаскином, речі, які лежали повсюди в безладі. Інколи їй уявлялося, ніби Дамаскін лишив для неї послання,

якийсь лист, вона не могла повірити, що той пішов, не сказавши їй ані слова на прощання. Правда, мав гідне виправдання на це, був поранений, та їй ставало боляче, що він, перев'язаний, заходив ще раз до батькового дому, а її не захотів побачити. Майстер недовго говорив із батьком про того, другого майстра Йована, та й пішов собі.

Якось по обіді, дрімаючи на тапчані в недобудованому палаці, Атилія почула у напівсні дивні звуки. Світлиця була захаращена різними ще не розставленими речами, й один із слуг Николича перелічував їх. Він повільно читав за складами зі свого папірця:

— Стілець, стіл, ще два стільці, свічадо, ще одне свічадо, скарбець, сито, сільничка, сукно, ступа ...

Тут Атилія збагнула, що всі ті речі в світлиці починаються з однакового звуку. Неначе Дамаскин грався з нею "в літери". Це, врешті, ні про що не свідчило, за винятком того що Дамаскин пам'ятав, коли її батько був згадав, що колись вона так гралась. Або пам'ятав, що вона дівчинкою так бавилася зі "своєю дитиною". І це її зворушило. Це було "послання", та якесь дивне, бо жодного слова не можна було скласти, йдучи від однієї до наступної літери с.

Тут Атилії щось спало на думку. З шухляди вона дістала ключ від їдальні й побігла туди. Їдальня її приголомшила. Стіни — гола цегла, але стеля була закінчена, пофарбована й сяяла гіпсом та позолотою. На ній було зображено синє небо з Сонцем, Місяцем та зірками. Найнезвичайнішим здавалося Сонце. Воно було у вигляді золотого годинника, що, на жаль, не діяв, зупинившись за 10 хвилин до десятої. На небі було ще дивніше: там сяяли лише чотири зірки. Найнижча спинилася над вікном, у якому лежав, неначе у скляній в'язниці, кораблик, такий самий, якого зробив був Атилії з хлібної скоринки та дерев'яної палички для набивання люльки Дамаскин того першого дня у їхньому домі.

— Наче йдеться про якесь плавання, — подумала Атилія, — наче Дамаскин закликає мене в дорогу! Наче мушу прямувати за зорями, аби не заблукати. Але навряд, щоб це було все...

І вона пильно оглянула речі, розставлені попід стіною. На перший погляд їх і тут було напхано без будь-якого ладу. Та враз вона зупинилася й перевела подих, зрозумівши, що предмети у їдальні не починаються всі з тієї самої літери, як у світлиці. Можна було щось спробувати. Вона почала повільно вимовляти перші літери предметів умеблювання справа наліво від входу, але нічого не виходило. Тоді почала зліва направо, і серце її заграло від щастя, коли склалося послання. Звучало геть неймовірно та незрозуміле, проте воно тут було. Початкові літери речей підряд можна було скласти у три слова.

"Аршин сто миль" — переказували їй предмети, розставлені у палаці, а закінчувалося речення в одному з вікон із ступкою. Послання Дамаскина, безперечно, було в домі. Його тільки належало уважно прочитати.

— Ягодо! — гукнула Атилія радісно й наказала візникові виміряти, скільки буде від першої до другої зірки на стелі їдальні.

Той зніяковів, але послухався.

— Аршин з половиною, — мовив він з драбини.

— Яке місто за сто п'ятдесят миль звідси? — із сум'яттям запитала Атилія.

— Дивлячись, у який бік вирушити, панночко. Ми, так би мовити, в Аді. Якщо рушимо на південь, то хто знає, куди потрапимо, до Белграда чи, може, ще далі...

— Виходить, не знаємо ще нічого, — сказала собі Атилія й знову задивилася на Сонце у вигляді годинника. — А якщо годинник слід розуміти як компас?

У неї на грудях висів на золотому ланцюжку саме годинник-компас. Вона відкрила його й подивилася.

— За 10 до десятої — північний захід! — вигукнула вона й запитала Ягоду: — Яке місто за сто п'ятдесят миль звідси на північний захід?

— Та Будим, шановна панночко, яке ж бо інше?

— Міряй далі! — гукнула йому Атилія.

Відстань між другою та третьою зіркою на стелі була трохи менша, ніж межі двома першими, — дорівнювала аршину й тридцяти, значить, необхідно було від Пешта їхати ще 130 миль. По небесній карті Дамаскина Атилія зараз могла пересуватися без компаса, за допомогою зірок. Цей другий відтинок шляху вів її майже просто на захід. Це ясно показували зірки на небі їдальні.

Відстань між третьою та четвертою зіркою була ледь аршин з хвостиком, а це, якщо розрахунки Атилії були точні, становило ще близько ста миль. І знову зірка вела її просто на захід. Тільки цю, четверту, зірку було намальовано не так, як інші. Її було позначено на небі у формі золотого хреста.

— Запрягай! — гукнула Атилія Ягоді й зареготала, подумавши: "Гадаю, Дамаскин не посилає мене в монастир?"

Вже наступного дня вона попросила в батька дозволу вирушити в дорогу. Той дав їй лаковану з позолотою карету. Ягоду за візника, хортів та своїх озброєних мисливців, щоб верхи супроводжували її. Челядь він одяг у святкове вбрання, а одного скороходця на борзому коні послав на

один день їзди верхи вперед, щоб він підшукав їм у Пешті нічліг. Свого хорта з кімнати для музики Атилія посадила до себе в карету, і вони виїхали вже на другий день зранку.

У Пешті Атилія переночувала, потім у Будимі в якійсь кондитерській біля церкви святого Стефана поласувала тістечком, а Ягоді доручила розпитати, що міститься за сто тридцять миль на захід від Пешта.

— Що там може бути? — відказав здивований кондитер. — Це будь-хто знає: там Відень.

— Жени тоді до Відня!

Так панночка Атилія поїхала до Відня, розмірковуючи, що буде після Відня, а Ягода клопотався нічлігом для неї, челяди, коней та собак. У Відні Атилія звеліла, згідно із вказівками з Дамаскинової їдальні, далі подорожувати просто на захід. У Санкт-Пьольтені вони зупинилися біля крамниці лискучих скрипок. Над входом золотими буквами було написано:

"EUSTANIUS STOSS".

Тепер дорогу розпитувала сама Атилія.

— Якщо звідси попрямувати далі, до Лінца, чи є там якийсь великий монастир? — спитала вона в старого скрипкового майстра.

— Авжеж, — відповів їй той. — Там буде, gnedige Fräulein, Kremsmünster! П'ять днів потому Атилія сиділа в готелі міста Кремсмюнстера й писала батькові листа. Хотіла бодай частково передати йому чарівність незабутніх вражень, які отримала в цьому місті за останні три дні.

Любий тату!

Кремсмюнстер лежить у низовині, над річкою Кремсом. Хоча місто невелике, тут чимало прегарних кам'яних будинків. З одного боку над містом височить гора, на якій видніє великий монастир, оздоблений багатьма чудовими прикрасами. У ньому живуть ченці католицької віри, що зветься бенедиктинцями, а їхній зверхник зветься прелатом (що відповідає чинові архімандрита). Місто належить цьому монастиреві. Ми ще й на дві милі не наблизилися до нього, коли показався, а потім і під'їхав до нас представник прелата, форстмайстер (так би мовити, старший над мисливцями). Він відає усією довколишньою землею й лісами цього міста та монастиря, управляє й тамтешнім звіринцем, ставком для розведення риби та риболовлею. Він скавав попереду, а за ним четверо ошатно вбраних мисливців з рушницями. Наблизившись, він запитав про старшого нашої валки, оскільки ж Ягода в своєму парадному вбранні їхав верхи попереду нас, то відповів, що це він. Тоді форстмайстер зняв зелену оксамитову шапку з білою китицею, передав вітання від прелата, а також прохання не вбивати звірів та птахів. Після цього Ягода наказав, щоб ніхто не смів стріляти або з хортами ловити дичину та запевнив форстмайстра, що сам особисто відповідатиме за монастирський маєток, і жодної шкоди не буде.

Нашим мисливцям він одразу звелів прив'язати собак. А я наказала слугі, щоб прив'язав і мого хорта, адже й справді, якби їх не поприв'язувати, могло б бути багато шкоди, бо ніде ми раніше не бачили стільки зайців та найрізноманітніших птахів і стільки стад оленів та сарн.

Форстмайстер, побачивши, які ми чемні, наказав своїм хлопцям убити для нас двох фазанів. Це було зовсім неважко, бо довкола в траві та на деревах їх було дуже багато. Мисливці вмиль, як і звелено, принесли пару фазанів, форстмайстер передав їх нашому візникові, проїхавши півмилі, попрощався з Ягодою й швидко поскакав зі своїми людьми в місто, ми за ним, а в місті роз їхалися на ночівлю.

Того самого вечора прислав прелат двох ченців, щоб запросити всіх нас назавтра на обід. Наступного дня біля одинадцятої прийшли ми до монастиря. В першій світлиці нас дуже гостинно зустрів прелат.

Принесли каву й ракію. Хто чим бажав, тим і пригощався. Прелат розмовляв з нами про різні речі, про війну й про край, з якого ми приїхали, й отак минув час до обіду.

Коли ми ввійшли до їдальні, страви вже були на столі. Посуд був із срібла, стіл мармуровий, завдовжки майже в два з половиною, а завширшки близько двох аршинів. Стіл вигравав яскравими барвами, сяяв червоним, зеленим, синім, білим та жовтим. Край стільниці був на долоню вширшки позолочений. У центрі стояв таріль майже в аршин завбільшки. До тареля було вставлено трубку, яка виходила під столом, а на тій трубці був кит, вилитий зі срібла. Він зображав того кита, який проковтнув, а потім вивергнув зі своєї утроби пророка Йону. Сам цей кит, без тареля, як нам сказали, важить двадцять фунтів. Луска на ньому наче з золота. З внутрішнього боку вінець стояли два сполучені тонкі кружала, одне срібне, а друге позолочене, а на них блакитні кришталеві позолочені ж келихи з пивом. Пізніше в них наточували й вино.

Тільки-но ми сіли за стіл, прелат покрутив таріль, і з китових ніздрів двома цівками заструменіла вода. Цівки були тонкі, наче гусяче перо, висотою до двох аршинів, крім того, із зубів виходили струмені, а з вух текли дві тонкі, як нитка, цівки.

Стелю їдальні прикрашено картинами й золотом. Картини зображували різні події з історії. Стіни викладено кам'яними плитами, в одному кутку стоять мармурові ночви, а над ними в стіні кран з позолоченої міді. З того крана текла холодна вода, її наливали в келихи та подавали до столу. У ночовках відполіскували келихи, а вода стікала донизу. Завіси на дверях та вікнах були коштовні, із золотими торочками, китицями та тасьмами. Під час обіду церковний орган вигравав різні пісні. Підлога була з горіхових дощок, помережаних уставками різного кольору,

Після обіду ми перейшли до покоїв прелата, де нас пригостили солодощами та кавою.

Вранці після цих відвідин прелат дав мені супровідника до Відня, а якщо знадобиться, то й далі.

— Це поручник, моя довірена людина, — додав він, — ви вже знаєте його, вчора він був з нами на обіді.

Отак це закінчилося, тату, найкращим чином, і завтра до тебе вирушає назад твоя дочка

Атилія.

Отже Атилія подалась назад, засліплена розкошами прелата. Поручник справді супроводжував її верхи на прекрасному вороному коні й у заїзді Санкт-Пьольтена пригостив лимонадом. Надвечір Атилія запросила поручника до карети. Не зупиняючи галоп свого коня, він передав повід візникові Ягоді, витяг ноги зі стремен і спустився на приступку карети.

Хорт загарчав, та потім почав лаштитися.

Поручник усівся поруч із Атилією й вийняв з-за обшлага якусь книжку.

— Що це, пане поручнику? — посміхнулась Атилія.

— Щось, що ви, напевне, захочете прочитати, і що вас, я переконаний, здивує.

— Мене важко здивувати, пане поручнику.

— Тоді читайте.

Рука офіцера в чорній рукавичці із золотою тютюнницею у вигляді персня подала Атілії книжку. На палітурці стояло:

"ЖИТТЄПИС ГЕНЕРАЛ-МАЙОРА І КАВАЛЕРА СИМЕОНА,

СИНА СТЕФАНА ПИЩЕВИЧА

(у роках 1744-1784)

Відень 1802"

Атілія розгорнула книжку, а поручник показав їй, з якого місця читати. І вона читала, все більше й більше дивуючись. У книзі було написано буквально таке:

"...Кремсмюнстер лежить у низовині, над річкою Кремсом. Хоча місто невелике, тут чимало прегарних кам'яних будинків, З одного боку над містом височить гора, на якій видніє великий монастир, оздоблений багатьма чудовими прикрасами. У ньому живуть ченці католицької віри, що звуться бенедиктинцями, а їхній зверхник зветься прелатом (що відповідає чиніві архімандрита). Місто належить цьому монастирю. Ми ще й на дві милі не наблизилися до нього, коли показався, а потім і під'їхав до нас представник прелата, форстмайстер (так би мовити, старший над мисливцями). Він відає всією довколишньою землею й лісами цього міста та монастиря, управляє й тамтешнім звіринцем, ставком для розведення риби та риболовлею. Він скавав попереду, а за ним четверо багато вбраних мисливців з рушницями..."

Приголомшена Атілія читала опис того візиту до Кремсмюнстера 1744 року. Слово в слово тут було описано саме те, що відчула вона й про що потім написала батькові. Й олені, й сарни, й зустріч із форстмайстром та його мисливцями, й прив'язування хортів, і як люди форстмайстра підстрелили дичину й подарували її несподіваним гостям, і розкішний обід у прелата, срібний посуд і мармуровий стіл під фонтаном у вигляді

кита з золотою лускою... І, нарешті, пісні, що виконувалися на органі, а в кінці цього розділу книжки було написано:

"Після обіду ми знову перейшли до покоїв прелата, де нас пригостили солодощами та кавою".

З книжкою в руці Атилія якийсь час мовчала на своєму сидінні, оббитому оксамитом кольору її волосся. В книжці усе трапилося точно так, як учора в її власному житті.

— Де ви, їй-богу, знайшли це диво? І хто такий цей Пищевич? Він ваш якийсь родич? — спитала здивована Атилія свого супутника, з легким острахом повертаючи йому книжку, — навіть кількість подарованих фазанів збігається. Я вже більше не знаю, чи йшла в гості до прелата позавчора, чи сто років тому, і чи зараз я їду з Кремсмюнстера, чи вийшла з книжки?

— Просто з книжки, вродлива панночко Атиліє, — мовив поручник і перевів розмову на інше: — Напевне, ви в Кремсмюнстері мали чимало залицяльників.

— Так, але заждіть, дайте отямитися. Справді, ви мене ошелешили... Так, і в Кремсмюнстері мене один панич особливо здивував. Якийсь Александар.

— Розкажіть. Зараз ви мене здивуєте, хоча мене важко здивувати, панночко Атиліє. Отже, я готовий.

— Справді бажаєте?

— Слухаю.

— І мусите слухати, — мовила Атилія й захихотіла. — Хай йому абищо, прийшов він одного ранку до мене, той Александар, гарний, чорний і

волохатий, сів на моєму ліжку з квіточками й завів балачку, а очима мене просто жере. Шматочок за шматочком. Спочатку груди. Потім рот. Турнув мене та й пішов собі. Я питаюся, чого це він хотів від мене?.. По обіді знову прийшов, такий справжній та чорний, з м'яким волоссям і худою дупою. Сів на те моє ліжка з квіточками, про щось базікає, наче вода жебонить, і знову мені обмацав груди, обпалив мене та й пішов собі. Не знаю, чого він хотів і навіщо приходив... Вранці знову тут як тут, гарний, кремезний, ледве в двері заходить. Сів на моє ліжка, уся мене обмацав, повалив ще раз та й пішов. Кожного дня так. Справді не знаю, що він хотів від мене. Як ви гадаєте, поручнику?

На ці слова обоє пирснули зі сміху, поручник пригорнув Атилію до себе й сказав:

— Я знаю, чого він хотів, він хотів вас посватати, любя панночко Атиліє.

Із цими словами поручник посадив Атилію собі на коліна, зім'яв їй грудоньки, й Атилія пристрасно прошепотіла йому на вухо:

— Дожени мене, дожени мене, я швидко!

Кілька хвилин після кохання, щасливо поринувши у колихання карети, панночка Атилія розмірковувала в обіймах свого милого:

— Кращого Александара, ніж цей Александар, мені не знайти.

Вона не могла бачити, що рука її нареченого, яка її пригортала, мала під рукавичкою замість указівного пальця срібний наперсток.

(Якщо ви не прочитали розділ "Спочивальня", беріться за цей розділ. Якщо ж прочитали, тут вам кінець оповідання.)

Спочивальня

Хорт шукав нагоди, коли Атилія не поливала музикою квіти, щоб погризти ніжку рояля. Так було й цього ранку. Атилія не грала. На кришці роялю вона писала листа й плакала. Час від часу собака припиняв своє ліниве заняття й занепокоєно дивився на хазяйку.

Дорогий майстре Йоване,

Як вам відомо, мій батько прогнав, не сплативши їм грошей, Дамаскина та його робітників. Мовляв, не хоче платити за недобудовану хату. Неначе вони винні. І вам батько більше не буде платити, бо "самшит не росте" — так він каже.

Я через це відчуваю докори сумління, оскільки в усьому винний мій батько. Хто знає, де і перед ким він завинив. Тому я сама Вам відшкодовую збитки, яких Ви зазнали, а також надсилаю гроші для Дамаскина та його робітників — батьків борг перед ними. Тільки Ви зможете знайти їх на будовах. Ані мені, ані моєму візникові не пощастило напасти на їхній слід. Коли щось залишиться, скористайтеся для будівництва церкви тому, в кого церква з самшиту ростиме.

Мені дуже прикро, що все навколо мого майбутнього вінчання так недобре закінчилось. Але погляньте ввечері: зоряне небо, а над ним у всесвіті величезна всеохопна думка...

Ваша як донька

Атилія.

Після того як гроші та листа було відправлено, Атилія почала виводити батькових хортів на прогулянку, щоб вони точили кігті. Була весна, садок, який давно було посаджено біля батькового дому, духмянів одними пахощами вранці, інші рослини (спеціально дібрані з цією метою) віяли свіжістю ополудні в спеку, а нічні квіти відгукувалися на місячне сяйво хвилями свого аромату. Атилія плакала над урнами,

встановленими колись уздовж доріжок нещасним Шуваковичем для збирання сліз, час минав, спливали місяці. Атилія вирішила відпустити довгу косу. Вона дочекалася молодого місяця, підстригла волосся й поклала його під камінь, щоб птахи до гнізд не рознесли.

Тепер чекала, поки виросте волосся. Почувалася самотньо, а наречений Александар був у далекому поході, зодчі Йован Дамаскин та Йован Лествичник невідомо де пропали, батька вона не розуміла й сварилася з ним щоразу, коли той був схожий на її покійну матір, а він був особливо схожий на свою померлу дружину Марію в неділю та на свято...

Якось уранці Ягода прийшов збентежений і приніс господареві важливу звістку:

— Самшит прокинувся! Самшит знову росте!

Це було справді так: зелений храм старшого майстра Йована Лествичника підіймався знову до неба, поволі, але впевнено.

— Це означає, що і той, другий храм, з каменю, над Тисою також росте,— зробив висновок Николич і разом з донькою поспішив просто до свого маєтку під Адою.

Проте там їх чекало розчарування. Розпочата й незакінчена будівля була в жалюгідному стані. Камінь порозкрадали геть до підмурків, що ледь проглядали крізь чагарник, бур'яни та занедбаність панували там, де колись було будівництво.

Оскаженілий Николич хотів був копнути ногою хорта, який крутився поряд, але згадав, що хорт укусить його за ногу, й стримавсь. Він сів у карету й повернувся додому.

Атилія не поїхала з ним. Вона сиділа на березі річки й упівголоса наспівувала:

Тисо, тиха водо,

Серця мого воле,

Ти краплина слабкості,

Ти струмок радості!

Аравійське золото

Серед води плине,

Покликане з серця

Імення любови...

Надвечір вона зайшла у недобудований палац. У критій галереї на стіні під колонами було викладено з глазурованих цеглин велику мапу всієї тієї частини Потисся. Яскравими барвами випаленої глини зображено навколишній краєвид — і Аду, й палац над Тисою, й гаї, береги та міста в далечині. Знизу було дано масштаб мали в милях. А у верхньому кутку намальовано великий м'яч земної кулі, проткнутий двома стрілами, що означали сторони світу.

У світлиці з відкритим коминком на одному з вікон вона знайшла ключі від кімнати. А трохи далі — й великий дерев'яний циркуль Дамаскина.

— Ти диви, він щось забув!

Це було яке-не-яке, але послання від нього, й воно втішило Атилію. Спочивальня не була замкнена на ключ, тож Атилія ввійшла. Із Дамаскинових креслень вона знала, що ця кімната — осердя палацу. Та

Атилія не сподівалася, що вона така велика, кругляста, з розкішним круглим ліжком посередині. Дівчина, плачучи, впала на постіль.

Уже сутеніло, й вона вирішила заночувати в палаці, ввела хорта й наказала челяді принести вечерю в ліжко. Їла з насолодою, як завжди їси наплакавшись, та роздивлялася химерну світлицю. Волосся шалено потріскувало, а безглузді уривки давніх розмов проносилися в думках і плутались. Навколо панували дві тиші — одна маленька, в палаці, а друга безмежна надворі серед ночі, від якої стає боязко навіть хортам... Тоді Атилія виглянула у вікна, яких було три. Одне дивилося на Тису, річку не було видно вночі, і крізь вікно линула свіжість та дух води. З Тиси почувся зойк, що налякав її, й Атилія вирішила замкнути двері. Але ключ заскреготав, та замок ніяк не хотів спрацьовувати. Якби Атилія безмежно не довіряла вправності Дамаскина, то подумала б, ніби замок несправний. А так вона й далі повертала ключа, рахуючи оберти. Тільки на тридцятий раз замок клацнув та замкнув двері. Це ще більше налякало Атилію. Вона не знала, чи зможе знов відімкнути двері, і з жахом уявила, що залишиться ув'язненою в палаці. Але й цього разу на тридцятому оберті ключа двері відчинилися без зусиль. Знесилена від плачу та страху, дивлячись у вікно, що виходило на Тису, Атилія заснула.

Вранці її збудило сонце. Дамаскин так розташував спочивальню, щоб Атилію кожного ранку пробуджувало сонце. Навколо неї широчіла кругла, наче циркулем виведена, спочивальня. Атилія згадала про знайдений циркуль і подумала:

— Якщо встромлю циркуль у середину спочивальні, тобто в оце ліжко, на якому я лежу...

Й тут Атилія зойкнула, майже відчувши Дамаскинів циркуль проміж ніг.

— Який цей Дамаскин бешкетник, — мимоволі подумала вона.

Трохи отямившись, але не відомо чим спонукувана Атилія поновила дослідження. Вона встала з ліжка, підійшла до вікна, залитого сонцем, і їй перехопило подих. У садку за вікном стояла темна кам'яна дівчина з зеленим волоссям. Своїми скляними очима вона дивилася на Атилію й манила її пальцем лівої руки. Права рука в неї була відбита.

— Це ота статуя, яку викопав Дамаскин, — здогадалась Атилія й відразу ж зрозуміла, що скульптуру повернуто в маєток крадькома, без батькового відома, як послання від Дамаскина. — Коли сприймати цей покій як обведене циркулем коло, то можна піти від центра по прямій лінії крізь оте вікно на схід, куди мене кличе статуя. Якщо я йтиму далі стільки, скільки потрібно, аби щось трапилося, може, відкрию, що ще мені передає Дамаскин. Але скільки треба йти?

Атилія хотіла була вийти в сад, але їй знову перепинив дорогу замок. Тридцять разів вона мусила повернути ключа, як і звечора, щоб відчинилися двері. І тут їй усе стало ясно. Це число насправді було наступним реченням Дамаскинового листа без слів.

Вона вийшла на галерею, наблизилася до мапи, встромила Дамаскинів циркуль у Тису біля Ади, де був палац, і обвела ним коло з радіусом у 30 миль, послуговуючись масштабом унизу мапи. Потім від центра провела пряму просто на схід. Коло й радіус перетнулися в місці, що мало назву Темішвар. Атилія радісно підскочила й гукнула Ягоду:

— Запрягай, рушаємо в дорогу! До Темішвара!

У тому місті їй показали щойно змуровану церкву Введення. Вона відразу впізнала її за малюнком, свого часу зробленим Йованом Лествичником для батька. Храм був такий самий, як і той, самшитовий, тільки тут він був зведений з каменю та мармуру, з усіма своїми сімома вікнами. Це була, безперечно, церква головного майстра Йована, присвячена Введенню Пресвятої Богородиці до Храму.

Атилія ввійшла до церкви.

— Заходьте, заходьте, панно Атиліє, вже довго на вас чекаємо, — зустрів її священник і посадовив на лавку поблизу вівтаря. Над сидінням Атилія побачила гарно виліплений герб Николичів з Рудни, свій герб:

Священик подав їй якусь посвідку з печаткою й шкіряну скриньку. Посвідка засвідчувала право володіння церквою Введення. Посвідку було видано на ім'я Атилії. У скриньці було два персні.

— Подарунок майстра Йована для вас та вашого нареченого, — пояснив священник. З внутрішнього боку на обох перснях було вирізано по літері А.

— Якого Йована? — спитала Атилія. — Їх двоє!

— Так тут же й два персні, — відповів піп і посміхнувся.

(Якщо ви не прочитали розділ "Їдальня", то прочитайте зараз. Якщо ж прочитали, то це вам кінець оповіді.)

Переклад Оксани Микитенко

1998